

İran'ın Perspektifinden Türkiye, İran ve Pakistan Arasındaki Üçlü İş Birliği

Mohsen Shariatnia

Telif Hakkı

Telif Hakkı © 2019 İnan Araştırmaları Merkezi (İRAM). Bu eserin bütün hakları saklıdır.

Bu eser İRAM'dan yazılı izin alınmadan elektronik veya mekanik yollarla çoğaltılamaz. Metnin dijital versiyonu için www.iramcenter.org adresini ziyaret ediniz. Dijital kopya bu siteye aktif link verilerek kısmi olarak paylaşılabilir.

Burada ortaya konulan görüşler öncelikli olarak yazara aittir ve İRAM'ın kurumsal görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

Editör: Umut Başar

Grafik Tasarım: Hüseyin Kurt

İnan Araştırmaları Merkezi

Oğuzlar, 1397. Sk., 06520, Çankaya Ankara / Türkiye Tel: +90 (312) 284 55 02-03 | Faks: +90 (312) 284 55 04
e-posta : info@iramcenter.org | www.iramcenter.org

İran'ın Perspektifinden Türkiye, İran ve Pakistan Arasındaki Üçlü İş Birliği

Trilateral Cooperation among Turkey, Iran and Pakistan: an Iranian Perspective

همکاری سه جانبه میان ترکیه، ایران و پاکستان از نگاه ایران

Yazar Hakkında

Mohsen Shariatinia

Şehit Behēsti Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesidir. Doktora derecesini Allameh Tabataba'i Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden alan Shariatinia, çalışmalarında İran dış politikası, İran'ın Asya ülkeleriyle ilişkisi ve değişen küresel düzene odaklanmaktadır. Hakemli dergilerde Farsça ve İngilizce muhtelif çalışmalarını yayımlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

Özet	3
Giriş	4
1. Jeopolitik Şartlar ve İmkânlar	4
2. Jeoekonomik Şartlar ve İmkânlar	6
Sonuç	9
Kaynaklar	11

ÖZET

- Son yıllarda özellikle Ekonomik İşbirliği Teşkilatı çerçevesinde İran, Türkiye ve Pakistan birbirleriyle iş birliği içerisinde olmuştur. Bu üç ülke Güney Asya, Ortadoğu ve Avrupa'daki farklı güvenlik konvansiyonlarına bağlıdır ve farklı stratejik önceliklere sahiptir.
- Ayrılıkçı hareketlerle mücadele, insan güvenliği krizleri ve güvenlik tehditleri, bu üç ülkenin bir araya gelmesi ve stratejik iş birliğine gitmesi için önemli bir zemindir.
- İran, Dünya Ticaret Örgütüne girmemiş en büyük ekonomiye sahip ülkedir. Bu durum, İran'ın bu ülkelerle üçlü iş birliğine gitmesini zorlaştırmaktadır.
- Ortadoğu ve Güney Asya'daki küresel düzen büyük ölçüde değişmektedir. Bu değişimler üç ülkenin de bölgedeki çıkarlarını ve rollerini etkilemektedir.
- Üç taraflılık için gerekli olan sert ve yumuşak altyapıyı geliştirmeye odaklanmak önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Üç Taraflılık, Stratejik Seçimler, Güney Asya, Ortadoğu, Güvenlik

SUMMARY

- Three countries have cooperated with each other in recent decades in the framework of various mechanisms, especially the Economic Cooperation Organization (ECO). These three countries belong to different security complexes in South Asia, the Middle East, and Europe and also have different strategic priorities.
- Coping with separatism, human security crises, security threats can be regarded as one of the other items on the agenda for dialogs and strategic cooperation between the three countries.
- Iran is the only world's major economy that has not joined WTO yet. This failure to join WTO increases the challenges of facilitating trilateral trade ties between these countries.
- The regional order in the Middle East and South Asia is greatly changing. These changes seriously influence the interests of these three countries and their role-playing.
- It is important to focus on improving the soft and hard infrastructure required for trilateralism.

Keywords: Trilateralism, Strategic Choices, South Asia, Middle East, Security

چکیده

- سه کشور در دهه های اخیر در چار چوب مکانیسم های مختلف، به ویژه سازمان همکاری های اقتصادی (ایکو) ، با یکدیگر همکاری کرده اند. این سه کشور متعلق به مجتمع های امنیتی مختلف در جنوب آسیا، خاورمیانه و اروپا هستند و همچنین دارای اولویت های استراتژیک متفاوت هستند.
 - مقابله با جدایی طلبی، بحران های امنیتی انسانی، تهدیدات امنیتی می تواند به عنوان یکی از موارد دیگر در دستور کار گفتگو ها و همکاری های استراتژیک بین سه کشور قرار بگیرد.
 - ایران تنها کشوری به عنوان یکی از اقتصادهای بزرگ جهان که تاکنون به سازمان تجارت جهانی نپیوسته است. این شکست در پیوستن به سازمان تجارت جهانی چالش هایی را برای تسهیل روابط تجاری سه جانبه بین این کشورها به وجود می آورد.
 - نظم منطقه ای در خاورمیانه و جنوب آسیا به طور گسترده در حال تغییر است. این تغییرات به صورت جدی بر منافع این سه کشور و نقش آنها اثر می گذارد.
 - مهم این است که برای بهبود زیر ساخت نرم و سخت مورد نیاز سه جانبه، تمرکز صورت گیرد.
- کلید واژه ها:** سه جانبه، انتخاب استراتژیک ، آسیای جنوبی، خاورمیانه، امنیت.

Giriş

Bu çalışma; Türkiye, İran ve Pakistan arasındaki üçlü iş birliği için jeopolitik ve jeoekonomik şartların saptanmasına odaklanmaktadır. Komşu bölgesel güçler olan bu üç ülke, son yıllarda özellikle Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) gibi çeşitli uluslararası örgütlerin çatısı altında birbirleriyle iş birliği içerisinde olmuştur. Temel soru, değişen uluslararası konjonktürde üçlü iş birliği için hangi fırsatların bulunduğu.

Mevcut çalışma, bu soruyu irdelemek amacıyla iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, jeopolitik olarak üç ülke arasındaki iş birliği şartları ve imkânları ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise bahsi geçen üç ülke arasındaki jeoekonomik iş birliği koşullarının belirlenmesine odaklanılmaktadır.

1. Jeopolitik Şartlar ve İmkânlar

İlk bakışta Türkiye, İran ve Pakistan arasında üçlü jeopolitik iş birliğinin oluşması için şartların yeterli olmadığı görülmektedir. Bu üç ülke Güney Asya, Ortadoğu ve Avrupada farklı güvenlik konvansiyonlarına bağlıdır ve ayrıca farklı stratejik önceliklere sahiptir. Bir NATO ülkesi olan Türkiye, stratejik ve jeopolitik politikasını bu karmaşık güvenlik bloğunun politikaları doğrultusunda şekillendirmektedir. Pakistan başat olarak Hindistan ile stratejik rekabete ve Afganistan krizinde öncü bir rol oynamaya odaklanmaktadır. Ayrıca bu ülke Çin ile olan ilişkilerini de gittikçe geliştirmektedir. Öte yandan İran da Akdeniz'in doğusunda güç kazanmaya odaklanan revizyonist bir bölgesel güçtür.

Ayrıca söz konusu ülkeler arasındaki üçlü stratejik iş birliği, tarihi olarak da başarılı olmamıştır. Adı geçen ülkelerin, Bağdat Paketi çerçevesinde üçlü jeopolitik iş birliği geliştirme ve EİT çerçevesinde ise jeoekonomik çok taraflılığı sağlama girişimleri akim kalmıştır. Bağdat Paketi, İran Devrimi'nden sonra bozulurken EİT de kuruluşundan yıllar sonra bile bölgesel entegrasyon konusunda kayda değer bir ilerleme sağlayamamıştır. Fakat bu üç ülkenin güvenlik bölgelerinde, stratejik seçimlerinde ve endişelerinde gözlemlenen¹ farklılıklara rağmen Güney

Asya, Ortadoğu ve Avrupa bölgelerindeki güvenlik konvansiyonları arasında örtüşen noktalar, 21. yüzyıl ile Soğuk Savaş dönemi güvenlik ikilemleri arasındaki değişkenlikler ve en önemlisi uluslararası sistemdeki güç geçişi trendi, bu üç ülke arasında güvenlik ve stratejik iş birliği için önemli imkânlar sağlamaktadır.

Uluslararası düzen, Soğuk Savaş döneminden sonra ülkeler arasındaki etkileşimi şekillendiren hegemonik istikrar sistemi anlayışından gittikçe uzaklaşmaktadır. Türkiye, İran ve Pakistan'ın güvenlik bölgeleri ve stratejik seçimleri de uluslararası sistemdeki güç geçişinin derinleşmesi ve genişlemesiyle birlikte değişmektedir.

Ortadoğu ve Güney Asya'daki bölgesel düzen, uluslararası politikadaki sistematik değişimlerin etkisiyle büyük oranda farklılaşmaktadır. Ayrıca bölgesel güvenlik zinciri de geçmiş oranla daha hızlı ve şiddetli bir şekilde dönüşmektedir. Söz konusu değişimler, bu üç ülkenin bölgedeki çıkarlarını ve üstlendikleri rolleri ciddi şekilde etkilemektedir.

Türkiye ve İran'ın değişen Ortadoğu'daki rolleri, birbirini giderek daha çok etkilemektedir. Ayrıca Ortadoğu'ya coğrafi yakınlığından yararlanan ve Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK) üyeleriyle yakın bağları olan İslam dünyasının kilit ülkelerinden biri konumundaki Pakistan da bu bölgedeki farklılaşan güç dengesinden etkilenmektedir. Dahası Pakistan, Güney Asya'daki en önemli kriz olan Afganistan meselesinde kilit aktördür. Bu krizdeki diğer kilit ülkelerden olan Türkiye ve İran özellikle Taliban ile Afganistan hükümeti arasındaki savaş/barış sürecinde, Pakistan'ın krizde üstlendiği rolden etkilenmektedir.² Ayrıca terör, ayrılıkçılık, aşırıçılık ve göç gibi yeni güvenlik tehditleri perspektifinden bakıldığında, üç ülkenin güvenlik bölgelerinin iç içe geçtiği ve her birinin yaptığı eylemlerin diğer ikisinin çıkarları üzerinde önemli etkilere sahip olduğu görülecektir.

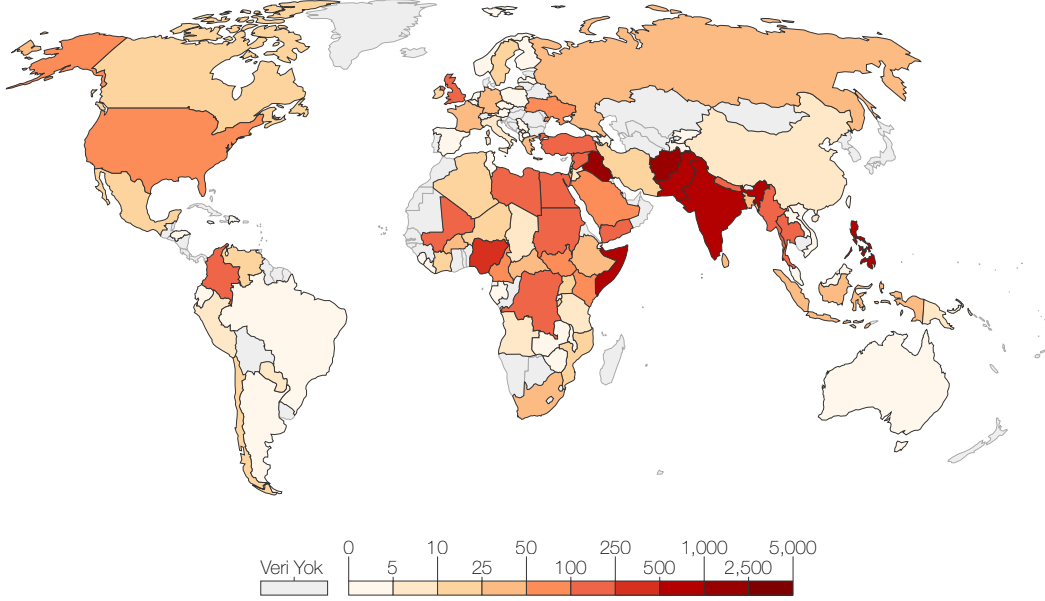
Bu üç ülke, farklı boyutlarda terör tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır ve bu tehditler hâlihazırda da devam etmektedir. Aşağıdaki harita ve diyagramda gösterildiği üzere bu ülkeler, azımsanmayacak derecede terör tehdidiyle karşı karşıya olan bir coğrafyada bulunmaktadır.

¹ Umer Karim, İran-Pakistan İlişkilerinin Son Durumu, İran Araştırmaları Merkezi, Ankara, Ekim 2017, https://iramcenter.org/d_hbanaliz/analiz_iran_pakistan_iliskilerinin_son_durumu.pdf

² "Türkiye Afganistan Barışına İlişkin Üçlü Zirvenin Ev Sahipliğini Yapacak", Tolonew, 15 Ocak 2019, <https://bit.ly/2R8k9r3>, (15.01.2019).

Terör Olayları Sayısı, 2017

Bir yılda meydana gelen terör saldırılarının toplamıdır. Haber kaynağı terör saldırısını şu şekilde tanımlanmaktadır: "Devlet dışı bir aktör tarafından siyasi, ekonomik, dini veya sosyal bir hedefe ulaşmak için zorlama veya korkutma yoluyla yasa dışı güç ve şiddetin gerçek kullanımı veya şiddet tehdididir." Olayların faileri ulus-altı aktörler olmalıdır. Görseldeki veriler devlet terör eylemlerini içermemektedir.

Kaynak: Global Terrorism Database

OurWorldInData.org/terrorism/ • CC BY-SA

Diyagramdaki verilere göre, Güney Asya ve Ortadoğu, diğer bölgelere nispeten terör tehdidine daha çok maruz kalmaktadır.

Bölgesel güç olan bu üç ülke, Güney Asya ve Ortadoğu'daki krizlere büyük ölçüde dâhil olmaktadır. Bu ülkelerin çıkarları ve eylemleri, söz konusu bölgelerde terör olayları üzerinde belirleyici etkiler meydana getirebilir. Dolayısıyla terörizmle mücadele, bu üç ülke arasındaki stratejik iş birliğinin zeminlerinden biridir. Açıkça görülmektedir ki her üç ülkenin de özel bir terörizm tanımı vardır, terörizmin ortaya çıkması ve devam etmesi için farklı sebepleri bulunmaktadır ve bu ülkelerin çeşitli cihatçı gruplarla temasları olmuştur. Dahası bu ülkelerin bazı hususlarda farklı ve birbirine zıt çıkarları bulunmaktadır. Terörizmle güçlü bir mücadelede, üç ülkenin her birinin gerçekleştirdiği eylemler, diğer ikisinin çıkarlarını fazlasıyla etkilemektedir. Örneğin, üç ülkenin de bir dereceye kadar dâhil olduğu Afganistan ve Suriye'deki savaş, bu üç ülkenin çıkarlarına ve güvenlik bölgelerine etki etmektedir.

Bu şartlar altında, teröre ilişkin ortak bir anlayış geliştirmek veya en azından bu alanda üç ülke arasındaki farklılıkları en aza indirmek bir fikir olarak öne sürülebilir.

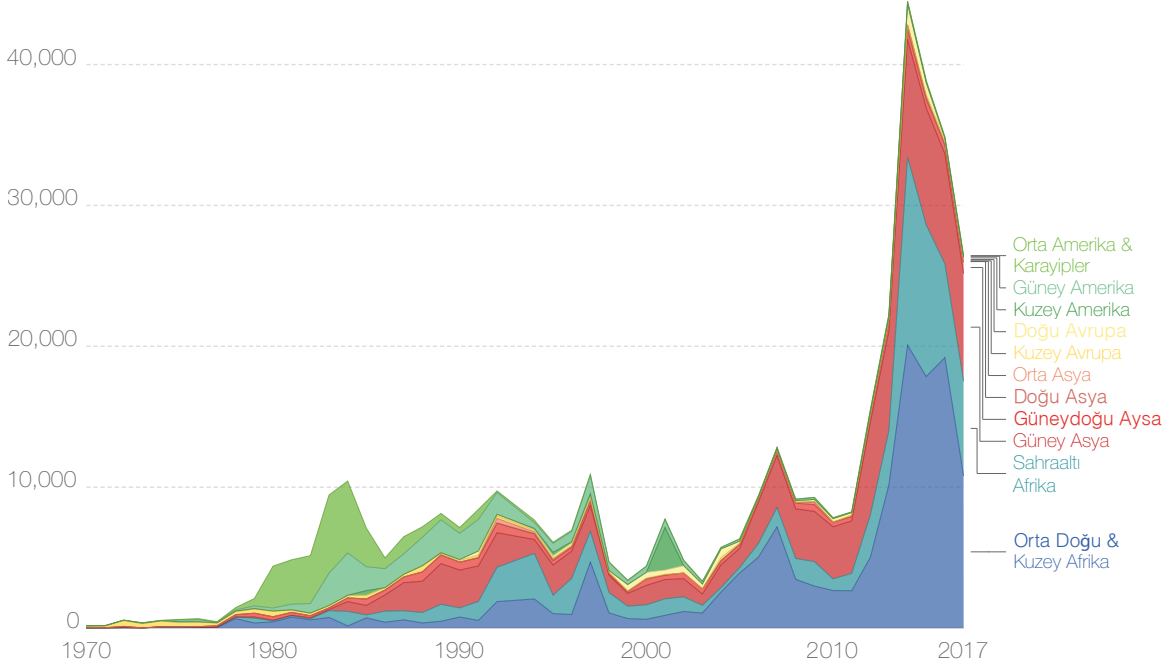
Ayrılıkçı hareketler, bu üç ülkenin karşı karşıya kaldığı bir diğer yeni güvenlik tehdididir. Türkiye, İran ve Pakistan, bazı sınır bölgelerindeki ayrılıkçı eğilimlerle mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Öyle ki ayrılıkçı hareketler, bu ülkelerin ulusal güvenliklerine yönelik ciddi ve kalıcı tehditlerden biri olarak görülebilir. Adı geçen ülkelerde azalan veya artan ayrılıkçı hareketler, onları çevreleyen bölgelerdeki istikrar veya istikrarsızlık derecesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu bölgeler fazlasıyla iç içe geçmiş durumdadır ve her birinde meydana gelen gelişmelerden diğerleri de etkilenmektedir. Bu yüzden ayrılıkçı hareketlerle mücadele, bu üç ülkenin stratejik diyalog ve iş birliği oluşturması için bir diğer önemli konu olarak kabul edilebilir. Böyle bir diyalog ve iş birliği oluşturmak, bu ülkelerin ayrılıkçı hareketlerle mücadelesinde başarısını arttırabilir.

İran'ın Perspektifinden Türkiye, İran ve Pakistan Arasındaki Üçlü İş Birliği

Bölgelere Göre Terör Kaynaklı Ölümünün Sayısı

Bölgelere göre terör eylemlerinden kaynaklanan toplam ölüm sayısıdır. Grafik, doğrulanan toplam ölüm sayısını göstermektedir ve terör saldırısı sonucu doğrudan ölen bütün mağdurları ve saldırganları içermektedir.

OurWorld
in Data

Kaynak: Global Terrorism Database (2018)

OurWorldInData.org/terrorism/ • CC BY-SA

Bu üç ülkenin; Afganistan, Suriye ve Irak gibi kriz bölgelerine yakınlığı ve buralardaki krizlere dahilleri göz önüne alındığında, insani krizler üç ülkenin de ulusal güvenlikleri üzerinde belirleyici etkileri olabilecek bir başka alandır. Örneğin, 1980'lerdeki Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgali, İran ve Pakistan'ı dünyanın en fazla göç alan ülkeleri arasına sokmuştur. Öte yandan Türkiye, Suriye'de ortaya çıkan savaştan sonra bir mülteci seliyle karşı karşıya kalmıştır.³ Bu nedenle bahsi geçen ülkelerin, Ortadoğu ve Güney Asya'da meydana gelen insani krizlerden ciddi şekilde etkilendiği ve bunların sonuçları-yla mücadele etmeye devam ettiği söylenebilir.

Başka bir deyişle insani krizler, her üç ülkenin güvenliğine yönelik yeni tehditlerden birine dönüşmüştür. Dolayısıyla insani krizler ve özellikle de mülteci meselesi, bu ülkelerin stratejik konulardaki iş birliği için bir zemin olarak kabul edilebilir.

³ "En Fazla Mülteci Nüfusu Olan Ülkeler", 15 Ocak 2019, <https://www.worldatlas.com/articles/countries-hosting-the-largest-number-of-refugees-in-the-world.html>

2. Jeoekonomik Şartlar ve İmkânlar

Söz konusu üç ülke arasında jeoekonomik alanda iş birliği ve yakınlaşma için dikkate değer şartlar ve imkanlar bulunmasına rağmen gerçek ekonomik etkileşim kayda değer değildir. Bu üç ülke, toplamda 350 milyon nüfuslu bir pazara ve yaklaşık bir trilyon dolarlık gayri safi millî hasılaya sahip komşular konumundadır.

Ancak İran ve Türkiye arasında önemli ticari ilişkiler bulunsa da bu üç ülkeden hiçbiri diğerinin kilit ticaret ortağı durumunda değildir. 2017 istatistiklerine göre İran, Türkiye'ye mal ihraç eden yedinci ülke (Türkiye'nin toplam ithalatın %3.2) ve Türkiye'den mal ithal eden 11. ülke (Türkiye'nin toplam ihracatın %2.1) konumundadır.⁴ Ne var ki bu iki ülkenin Pakistan ile ticareti sınırlıdır. 2017 yılında, Türkiye ile Pakistan arasındaki ikili ticaret hacmi yaklaşık 610 milyon dolar olmuştur.⁵ Aynı yıl, İran ile Pakistan arasındaki ticaret hacmi yaklaşık 900

⁴ Tuik, 14 Ocak 2019, http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

⁵ "Türkiye-Pakistan Ekonomik ve Ticari İlişkileri", 13 Ocak 2019, http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-commercial-and-economic-relations-with-pakistan.en.mfa

milyon dolara ulaşmıştır.⁶ 2017 yılında İran, Pakistan'ın toplam ithalatının % 1.6'sını ve Türkiye'nin toplam petrol dışı ithalatının % 1.7'sini oluşturmuştur.⁷

Bölgesel iş birliği ve ekonomik çok taraflılık açısından bakıldığında, üç ülke arasındaki ticari ilişki ve etkileşim henüz başlangıç aşamasındadır. Her ne kadar Türkiye, İran ve Pakistan Asya'da ilk bölgesel entegrasyon çalışmasını 1964'te Bölgesel Kalkınma İşbirliği (BKİ) çerçevesinde başlatmış olsa da yarım asra yaklaşan ticari ve ekonomik ilişkilerde kayda değer bir gelişme olmamıştır. Ayrıca bu üç ülkenin önemli bir rol oynadığı EİT, Batı Asya'daki ekonomik yakınlaşmayı derinleştirmede önemli bir başarı elde edememiştir. Bu organizasyonun hedefleri arasında sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı geliştirmek, bölge içi ticareti artırmak, üye ülkeler arasındaki ticaretin önündeki engelleri kaldırmak, ulaşım altyapısını geliştirmek ve üye ülkelerin ekonomilerinde kamu ve özel sektörler arasındaki yakınlaşmayı ilerletmek vardır. Buradaki önemli soru şudur: Türkiye, İran ve Pakistan bu örgüt çatısı altında bölgesel yakınlaşmayı sağlamak için makul ve doğru hedefler belirlemesine rağmen EİT, Batı Asya'da bu yakınlaşmayı neden geliştirememiştir?

EİT, Asya'daki ilk bölgesel entegrasyon girişimi olmuştur. Bu girişimden dört yıl sonra benzer amaçlarla 1968'de Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) kurulmuştur. Kuruluşundan yarım asırdan fazla bir zaman sonra ASEAN, bölgesel entegrasyonun geliştirilmesinde EİT'den daha başarılı olmuştur. ASEAN, Avrupa Birliği'nden sonra en önemli bölgesel entegrasyon kuruluşu olarak kabul edilirken EİT, bölgesel entegrasyon sürecinde sorunlarla hâlâ karşı karşıyadır.

Dolayısıyla bu alanda yeni projeler geliştirmenin ön şartı Türkiye, İran ve Pakistan'ın sergilediği en güçlü üçlü girişimin neden EİT çerçevesinde bölgesel entegrasyonu ilerletemediği ve bu ülkeler arasındaki ekonomik ve ticari

etkileşimleri genişletemediği sorusunun yanıtlanmasıdır. EİT örneğinde olduğu gibi üç ülke tarafından bölgesel entegrasyonu ilerletmek için ilk ve en önemli girişimin başarısız olmasının nedenleri doğru bir şekilde açıklanmazsa yeni girişimler de kayda değer başarılar elde etmede yetersiz kalabilir.

Ayrıca Türkiye ve Pakistan Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) üyesidir ve ticari işlemlerinde örgütün kurallarına uymaktadır. Bununla birlikte bu iki ülke arasındaki coğrafi geçiş güzergâhı olan İran, henüz DTÖ'ye katılmayan tek büyük dünya ekonomisidir. İran'ın DTÖ'ye katılmamış olması, bu ülkeler arasındaki üçlü ticaret ve ekonomi alanındaki ilişkilerin geliştirilmesini zorlaştırmaktadır. Üç ülkenin bölgesel entegrasyonu ilerletme girişimlerini analiz etmenin yanı sıra üç taraflılık için gereken yumuşak ve sert altyapının geliştirilmesine de odaklanmak önemlidir. Sert altyapı, karayolları ve demiryolları gibi fiziksel tesisleri; yumuşak altyapı ise üç ülke arasında iş birliğini kolaylaştıran kural ve prosedürleri ifade eder.⁸

Entegrasyon için gerekli sert altyapıyı geliştirmek amacıyla ortaya çıkan üçlü iş birliği henüz erken bir aşamadır. Son yıllarda üç ülke tarafından sık sık tartışılan İstanbul-Tahran-İslamabad Tren Yolu Projesi, henüz tam olarak faaliyete geçmemiştir.⁹ 6.500 kilometrelik bu uzun koridor projesinin yürütülmesi zaman alacak ve zor olacaktır.¹⁰ Bu nedenle proje, üç ülkenin de güçlü siyasi iradesini gerektirmektedir. Bu projenin en önemli zorluklarından biri, özellikle İstanbul'dan İslamabad'a yapılan düşük yük taşımacılığının hacmidir.¹¹ Dahası bu koridor, teknik problemlerle karşı karşıyadır.¹² **Sonuç olarak bu koridorun ekonomik gerekçesi ve bu**

6 12 Ocak 2019, http://www.irica.ir/index.php?module=cdk&func=load-module&system=cdk&sismodule=user/content_view.php&sisOp=view&ctp_id=29&cnt_id=1065319&id=558

7 "İran'ın Komşularından Yaptığı İthalat", Donya-e-qttesad, 11 Ocak 2019, <https://bit.ly/2CjfgYJ>

8 Kobena T. Hanson, Francis Y. Owusu, Korbla P. Pupilampu, "Afrika'da Bölgeselleşme ve Ekonomik Bütünleşmenin Katalizörü Olarak Altyapı ve Kapasite Gelişimi" Afrika'da Çağdaş Bölgesel Kalkınma, Bölüm 7, 2015, 15 Ocak 2019, https://lib.dr.iastate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1028&context=communityplanning_pubs

9 "İslamabad-Tahran-İstanbul Arasında Hızlı Tren/ Demir Yolları Genel Müdürü: Bu Tren 15 Güç İçerisinde ve Deniz Yolu Ulaşımının Yarısı Kadar Bir Vakitte Yol Alacak", ISNA Haber Ajansı, 14 Ocak 2019, <https://bit.ly/2SN2fqA>

10 "Pakistan-İran ve Türkiye Arasındaki Görüşmelerin Ürünü: EKO Treni", IRNA Haber Ajansı, 12 Ocak 2019, <http://www.irna.ir/fa/News/82597154>

11 "İslamabad-Tahran-İstanbul Arasındaki Demir Yolu Ulaşımının Ayrıntılar", Khabaronline, 15 Ocak 2019, <https://bit.ly/2H9CiA6>

12 "İslamabad-Tahran-İstanbul Demir Yolu Ulaşım Toplantısı Sona Erdi", JAVAN Haber Ajansı, 12 Ocak 2019, <https://bit.ly/2TKg8G9>

Harita 1: İslamabad-Tahran-İstanbul Demiryolu Hattı

projenin yürütülmesindeki teknik problemler, üç ülke arasında entegrasyon için gerekli olan sert altyapının geliştirilmesindeki esas zorluklar arasındadır.

Yumuşak altyapıya gelince; Türkiye, İran ve Pakistan arasında serbest ticaret amacına yönelik üçlü anlaşmaya odaklanmak ekonomik ve ticari ilişkileri genişletmek için bir seçenek olarak düşünülebilir. Bu amaçla bir yandan Türkiye ile Pakistan arasında¹³ diğer yandan ise İran ile Türkiye arasında serbest ticaret anlaşması imzalanmaya dönük müzakereler sürmektedir. Ayrıca İran ve Pakistan, tercihli bir ticaret anlaşması imzalamıştır.¹⁴ Bütün bunlara ek olarak, bu üç ülke D-8 Ekonomik İşbirliği Örgütü üyesidir ve grubun üyeleri arasında serbest ticaret anlaşması da imzalanmıştır.¹⁵

Bu müzakereler, Türkiye, İran ve Pakistan arasındaki üçlü serbest ticaret anlaşması adı altında daha geniş bir çerçevede yürütülebilir ve böylece tedricen serbest ticaret bloğu oluşturulabilir.

¹³ "Pakistan ve Türkiye Yakında Serbest Ticaret Anlaşması İmzalanıyor" 13 Ocak 2019, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/pakistan-turkey-to-sign-free-trade-agreement-soon/1302224>

¹⁴ "İran İslam Cumhuriyeti ve Pakistan İslam Cumhuriyeti Arasında Bazı Ticari Anlaşmalar ve Protokollerde Düzenlemeler", Meclis, 10 Ocak 2019, <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/97846>

¹⁵ "D-8 Ülkeleri Arasında Tercihli Ticaret Anlaşması", Meclis, 9 Ocak 2019, <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/98000>

Açıkça görülmektedir ki adı geçen ülkeler arasındaki serbest ticaret anlaşmasının imzalanması da uzun tren yolu projesi gibi zaman alacak ve zor olacaktır. Buna rağmen bu sürecin başlaması, ülkeler arası üçlü ekonomik ilişkileri aşamalı olarak kurumsallaştırabilir ve aralarındaki ticaret ilişkilerinin gelişmesini sağlayabilir.

Uygun, sert ve yumuşak altyapıların inşa edilmesi ve bu üç ülke arasında ekonomik ve ticari etkileşimlerin kolaylaştırılması hâlinde, bu altyapılara dayanan bölgesel değer zincirini şekillendirme kapasitesi ortaya çıkacaktır. Değer zinciri, her aşamada değer yaratmayla sonuçlanan faaliyetler kümesi olarak tanımlanmaktadır. Bu zincir; tasarım, üretim, pazarlama, dağıtım ve satış sonrası hizmetler gibi aşamaları ve faaliyetleri içermektedir.¹⁶

Değer zinciri kapsamında şekillenen faaliyetler, bir şirket içinde sınırlı bir bölgede bulunan bir grup şirkette, bir bölgede veya küresel ölçekte gerçekleşebilir. Geniş coğrafi bölgeye dağılmış birçok şirketin dâhil olması hâlinde bir küresel değer zinciri oluşturulur.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ve DTÖ tarafından ortaklaşa yapılan bir araştırma; küresel değer zincirinin, gelişmiş,

¹⁶ Harvard İşletme Okulu, "Rekabetçi Üstünlük: Üstün Performans Yaratmak ve Sürdürmek", 12 Ocak 2019 <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=193>

gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeleri kapsayan, bir araya getiren, dünya ticaretinin baskın ve belirleyici bir özelliğine dönüştüğünü göstermektedir.¹⁷ Değer zincirinin günümüz küresel ekonomisinde sürekli artan öneminin en mühim etkisi, ara malların dünya ticaretinde oynadığı roldür.¹⁸

Değer zincirinin küreselleşmesi aynı zamanda güçlü bir bölgesel kimliğe sahiptir. Diğer bir deyişle küresel ekonominin kilit bölgeleri kendi değer zincirlerini şekillendirebilir ve böylelikle Asya değer zinciri, Avrupa değer zinciri ve Kuzey Amerika değer zincirinden bahsedilebilir.

Değer zincirinin bölgeselleşmesi, ülkelerin jeoekonomik konumlarını yeniden tanımlamış oldu. Yani ülkeler artık yalnızca kendi karşılaştırmalı üstünlüklerine değil aynı zamanda komşu çevrelerin ekonomik ve ticari politika oluşturma sürecindeki karşılaştırmalı üstünlüklerine de dikkat etmek zorundadır. Örneğin Kamboçya, Asya değer zincirinin merkezinde bulunmaktadır. Bu nedenle coğrafyası ve ucuz iş gücünü karşılaştırmalı bir avantaj olarak dinamik ve büyüyen Asya sanayi yapısıyla birleştirebilir ve bu şekilde gelişebilir. Öte yandan Kenya gibi bir ülke, böyle bir konuma sahip değildir. Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika değer zincirlerinin ana odaklarından çok uzaktadır ve dünyanın en az istikrara ve ekonomik gelişme seviyesine sahip bölgelerinden birinin merkezinde yer almaktadır. Bu nedenle bu ülke Kamboçya kadar kolay sanayi ve ticaret politikaları oluşturamamaktadır.

Başka bir deyişle sanayi politikası yapımında coğrafya hâlâ özel bir öneme sahiptir ve tedarik zincirlerinin bölgeselleşmesiyle ülkeler kendi görece avantajlarını değil komşularının sanayi politika yapımı konusundaki görece avantajlarını da göz önünde bulundurmalıdır.¹⁹

Bölgesel değer zincirlerinin giderek daha

fazla önem kazandığı bir sistemde İran, Türkiye ve Pakistan arasında ve ayrıca EİT üyesi ülkeler arasındaki daha geniş coğrafi bir alanda da bölgesel değer zinciri oluşturmak bir seçenek olarak görülebilir. Birbirleriyle komşu olan bu üç ülke coğrafi yakınlıklarını bölgesel değer zinciri oluşturmak için bir avantaj olarak kullanmaktadır. Ayrıca Türkiye ekonomisi, ileri teknolojisi ve Avrupa ekonomisi ile iç içe olmasıyla; İran ekonomisi, büyük enerji kaynakları, büyük tüketici pazarı ve vasıflı ve eğitilmiş iş gücüyle ve Pakistan ekonomisi ucuz ve büyük iş gücüne ve potansiyel olarak büyük tüketici pazarıyla bir bakıma birbirinin tamamlayıcısıdır. Böyle bir değer zincirinin şekillendirilmesi, her şeyden önce üç ülkedeki düşünce kuruluşları ve iktisadi-ticari bürokrasiler arasında özel diyaloglar gerektirmektedir.

Sonuç

Bölgesel güçler olarak Türkiye, İran ve Pakistan bölgesel çok taraflılığı şekillendirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu üç ülke arasındaki üçlü işbirliğinin sadece bir seçenek değil, değişen küresel düzende aynı zamanda bir gereklilik olduğu görülmektedir. Uluslararası düzende değişim sürecinde, bölgesel ülkeler bu değişiklikten kaynaklanan güçlerden giderek daha fazla etkilenmekte ve uluslararası arenada özellikle komşu bölgelerde daha büyük bir rol oynamak zorunda kalmaktadır.

Ayrıca küresel sistemdeki yeni güç dağılımı, bölgesel güçlerin üstlendiği roller için yeni zeminler sağlamaktadır. Çok taraflılığın, uluslararası düzende sistematik değişimlerden kaynaklanan tehditleri yönetmek ve bu değişimlerin sağladığı fırsatları kullanmak için etkili bir strateji olduğu düşünülebilir.

Yeni güvenlik tehditleriyle başa çıkmak, Türkiye, İran ve Pakistan arasındaki jeopolitik üç taraflılığın temeli konumundadır. Bu ülkeler terör, ayrılıkçılık, aşırıcılık ve göç gibi geleneksel olmayan tehditlerle karşı karşıyadır. Bu güvenlik ikilemlerinin başarılı bir şekilde yönetilmesi ancak çok taraflılıkla mümkün olabilir.

17 Dünya Bankası Grubu, "Kapsayıcı Küresel Değer Zincirleri", 12 Ocak 2019, <https://www.oecd.org/trade/OECD-WBG-g20-gvc-report2015.pdf>

18 Dünya Ticaret Örgütü, "Dünya Ticaret İstatistik İncelemeleri", 15 Ocak 2019, https://www.wto.org/english/res_e/statist_e/wts2018_e/wts2018_e.pdf

19 Dünya Ticaret İstatistik İncelemeleri 2018, 15 Ocak 2019, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC_GlobalTradeSystem_Report_2012.pdf

Jeoekonomik alanda, bu ülkeler arasındaki üç taraflılık için sert ve yumuşak altyapıya ilişkin durum henüz arzu edilenin uzağındaysa da bahsi geçen ülkeler, ekonomilerinin geniş potansiyeli ve birbirini tamamlayıcı nitelikleri sayesinde merkezinde onların konumlandığı bir bölgesel değer zinciri oluşturmuştur. İran, Türkiye ve Pakistan arasında serbest ticaret için bir anlaşma imzalamak, bu değer zincirini şekillendirmenin ön şartıdır.

Kaynaklar

- “D-8 Ülkeleri Arasında Tercihli Ticaret Anlaşması”, Meclis, 9 Ocak 2019, <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/98000>
- “En Fazla Mülteci Nüfusu Olan Ülkeler”, 15 Ocak 2019, <https://www.worldatlas.com/articles/counties-hosting-the-largest-number-of-refugees-in-the-world.html>
- “İran İslam Cumhuriyeti ve Pakistan İslam Cumhuriyeti Arasında Bazı Ticari Anlaşmalar ve Protokollerde Düzenlemeler”, Meclis, 10 Ocak 2019, <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/97846>
- “İran’ın Komşularından Yaptığı İthalat”, Donya-e-Eqtesad, 11 Ocak 2019, <https://bit.ly/2CjfGYj>
- “İslamabad-Tahran-İstanbul Arasında Hızlı Tren/ Demir Yolları Genel Müdürü: Bu Tren 15 Güç İçerisinde ve Deniz Yolu Ulaşımının Yarıya Kadar Bir Vakitte Yol Alacak”, ISNA Haber Ajansı, 14 Ocak 2019, <https://bit.ly/2SN2fqA>
- “İslamabad-Tahran-İstanbul Arasındaki Demir Yolu Ulaşımının Ayrıntılar”, Khabaronline, 15 Ocak 2019, <https://bit.ly/2H9CiA6>
- “İslamabad-Tahran-İstanbul Demir Yolu Ulaşım Toplantısı Sona Erdi”, JAVAN Haber Ajansı, 12 Ocak 2019, <https://bit.ly/2TKg8G9>
- “Pakistan ve Türkiye Yakında Serbest Ticaret Anlaşması İmzalıyor”, 13 Ocak 2019, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/pakistan-turkey-to-sign-free-trade-agreement-soon/1302224>
- “Pakistan-İran ve Türkiye Arasındaki Görüşmelerin Ürünü: EKO Treni”, IRNA Haber Ajansı, 12 Ocak 2019, <http://www.irna.ir/fa/News/82597154>
- “Türkiye Afganistan Barışına İlişkin Üçlü Zirvenin Ev Sahipliğini Yapacak”, Tolonew, 15 Ocak 2019, <https://bit.ly/2R8k9r3>
- “Türkiye-Pakistan Ekonomik ve Ticari İlişkileri”, 13 Ocak 2019, http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-commercial-and-economic-relations-with-pakistan.en.mfa
- Bütünleşmenin Katalizörü Olarak Altyapı ve Kapasite Gelişimi” Afrika’da Çağdaş Bölgesel Kalkınma, Bölüm 7, 2015, 15 Ocak 2019, https://lib.dr.iastate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1028&context=communityplanning_pubs
- Dünya Bankası Grubu, “Kapsayıcı Küresel Değer Zincirleri”, 12 Ocak 2019, <https://www.oecd.org/trade/OECD-WBG-g20-gvc-report2015.pdf>
- Dünya Ticaret İstatistik İncelemeleri 2018, 15 Ocak 2019, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC_GlobalTradeSystem_Report_2012.pdf
- Dünya Ticaret Örgütü, “Dünya Ticaret İstatistik İncelemeleri”, 15 Ocak 2019, https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2018_e/wts2018_e.pdf
- Harvard İşletme Okulu, “Rekabetçi Üstünlük: Üstün Performans Yaratmak ve Sürdürmek”, 12 Ocak 2019, <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=193>
- 12 Ocak 2019, http://www.irica.ir/index.php?module=cdk&func=loadmodule&system=cdk&sismodule=user/content_view.php&sisOp=view&ctp_id=29&cnt_id=1065319&id=558, 12 Ocak 2019,
- Kobena T. Hanson, Francis Y. Owusu, Korbla P. Pupilampu, «Afrika’da Bölgeselleşme ve Ekonomik
- Tuik, 14 Ocak 2019, http://www.turkstat.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046
- Umer Karim, İran-Pakistan İlişkilerinin Son Durumu, İran Araştırmaları Merkezi, Ankara, Ekim 2017, https://iramcenter.org/d_hbanaliz/analiz_iran_pakistan_iliskilerinin_son_durumu.pdf

İRAM HAKKINDA

Yeni, bağımsız bir düşünce kuruluşu olan İran Araştırma Merkezi (İRAM), temel bir özelliğiyle ülkemizdeki diğer araştırma merkezlerinden farklılık göstermektedir. İRAM, yalnızca İran ve bağlantılı konular üzerine araştırmalar gerçekleştirmektedir. Ciddi bir kültürel ve tarihsel derinliğe sahip, Ortadoğu'daki siyasal etkinliği artan ve çok yönlü ilişkilere sahip olduğumuz komşu ülke İran ile ilgili konuları layıkıyla inceleyebilmek zaruret haline gelmiştir. İRAM'ın ana hedefi kamuoyunun birincil kaynaklardan doğru ve kapsamlı bilgi ve analize ulaşmasını sağlamaktır. İran ile ilgili konularda çalışma yapan akademisyenler ve araştırmacılar için çeşitli eğitim ve araştırma imkânları sunmayı ve alanda çalışan kişiler için ortak bir platform olmayı amaçlamaktadır. İran iç ve dış politikaları, ekonomisi ve toplumsal-kültürel yapısı alanlarında üretilen bilgiler, iki ülke arasındaki ilişkileri ve anlayışı geliştirmeye de katkı sağlayacaktır. Merkezimiz İran'da, Ortadoğu'da ve Batı'daki bilgi birikimini ülkemize ve ülkemizdeki birikimi de dünya kamuoyuna taşıyacak kadroya sahiptir.

İran Araştırmaları Merkezi

Oğuzlar Mh. 1397. Sk. No: 14 06520 Çankaya / Balgat - Ankara / Türkiye

Tel: +90 312 284 55 02 - 03 Faks: +90 312 284 55 04

e-mail: info@iramcenter.org www.iramcenter.org

"Bu çalışmanın tüm telif hakları İran Araştırmaları Merkezi'ne (İRAM) aittir"